

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Danske Samlinger

for

Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie.

Udgivne af

Chr. Bruun,

Bibliothekar ved det store kongelige
Bibliothek.

O. Nielsen,

Dr. phil., Archivar ved Københavns
Raadstue-Archiv.

og

A. Petersen,

Fuldmægtig i Finantsministeriet.

Fjerde Bind.

Kjøbenhavn 1868—69.

Forlagt af den **Gyldendalske Boghandel** (F. Hegel.)

G. S. Wibes Bogtrykkeri.

Synsforretninger over Hammershuus Slot.

Ved Cand. theol. Julius Paludan.

Hammershuus interessante Slotsruins Historie er saa dunkel og saa lidt behandlet, at det end ikke er opklaret, naar Slottet er opført, eller hvorledes det efterhaanden er hensunket i den Grad af Forfald, hvori vi nu see det. I sidste Henseende vilde det maaskee kunne have sin Interesse at blive bekendt med en Række udførlige Synsforretninger over Slottet, der vise dets Tilstand og grundige Forfald fra 1682 til midt i 18de Aarhundrede, da Thurahs Plan og Afbildninger, (fra 1736 og 1754,) stille os den endnu klarere for Øie. Beretninger om disse Syn over Slottet findes blandt Amtmand Urnes bornh. Saml., som Manuscript, i Additamenta in 4to Nr. 342, paa Univ. Bibl. Den første er:

I. Extract af en allern. anbefalet Commissions Forretning, holden af Landsdommer Matthias Rasch og Chr. Maccabæus til Schousholm, for at besørge og overvære det Amtmand Gedde overleverede Amtets Documenter, som og alt Andet under dets Jurisdiction henhørende, saasom Hammershuus Slott. . . ., men i Besynderlighed hvad Kongen tilhørte, tilligemed Skovene, af 24de Augusti 1682.

A. Af Hammershuuses Bygning den Tiid efterfølgende.

1. Porthuuset ganske forfalden.
2. Murene med Taarnene og Rondelerne¹⁾ ganske brøstfældige og mange Stæder nedfalden.
3. Det store Huus i øster og vester, hvorudi Kirken, Heste Møllen og tvende Saler behøve Reparation.
4. Taarnet, hvorudi Mauritius²⁾ haver sit Fængsel, udi den øverste Ende er

¹⁾ De runde Skydetaarne i Ringmurene.

²⁾ Vistnok Manteltaarnet. Tydskeren Lic. jur. Mauritius indkaldtes for som

Rustkammeret behøvende Reparation. Ovenover benævnte Fængsel et Loft etc. behøvende Reparation. 6. Et stort Huus i øster og vester; paa den søndre Side af samme befandtes at have været et Taarn paa hver Ende; nu ganske øde og forfalden, dog den meeste Muur kan endnu hjælpes. 7. Koe Længden sønden for Slottet, 15 Stolperum ganske øde. 8. Et Stykke i sønden og nær imellem begge forbemeldte Længder, samt et Taarn og er sprukken. 9. Stalden i Gaarden 7 Stolperum ganske væg (Sv. vek?). 10. En Længe 15 Stolperum vester i Gaarden, haver været Stue og Kiøkken Huus, af Leer Vægge, gammel og vil endelig repareres. 11. Brygger Huuset østen og vesten, ganske forfalden. 12. Et gl. Høse-Huus ganske forfalden. 13. Smedien, 12 Stolperum, staaer paa Fald. 14. Kirken ikkun liidet brøstfældig. 15. Den store gl. Heste-Stald ganske øde, forfalden og borte, undtagen noget af den nederste Muur. 16. Lade Længden staaer paa Fald. 17. Et gl. Huus mod Porten paa den østre Ende ganske øde. Ingen kan mindes hvortil haver været. 18. Kættten et Batterie ganske forfalden og neppe kan hjælpes.

B. Slottens Skove.

Et Stk. Skov mellem Slottet og Sandviig ganske øde, borte og ruineret. Nok befandtes der 29 Træe Stomper, som vare Toppen afhuggede og kunde ei agtes for nogen Skov. Et Stk. Skov i Koedammen; der er ei uden 5 eller 6 Træer, dog ei nogen som nyelig afhuggen.

C. Inventarium i Kirken.

Et Par Lyse Stager. En ubrugelig Messe Hagel og Messe Skiorte. En liden Tin Kalk; 2de af sl. Fuchs's¹⁾ og Frues Vaabener; en Tavle illigemaade med hans Vaaben paa og C5tus.

Generalfiskalens Assistent at føre Sagen mod Griffenfeldt, og hans hadefulde Anklage var en Hovedaarsag til den haarde Dom over Griffenfeldt. Aaret efter, 1677, anklagedes M. imidlertid selv for Majestætsforbrydelse, Meened osv. og blev ligeledes dømt til Døden, men benaadet med Fængsel paa Hammershuus, hvor han nogle Aar efter siges at være „levende opædt af Luus og Madiker i et fuult Fangehul.“ Efter Ordene i Texten at dømme synes han endnu at have levet 1652.

¹⁾ Adolf F., Søn af Caspar F., tjente i Trediveaarskrigen, og siden som Generalmajor og Commandant paa Christianshavn, i Kjøbenhavns Be-

Derefter følge Beretninger om Landets kgl. Vildbaner og Gaarde osv., som her ere uden Interesse. Efter Documentets Slutningspassus er Landet ved dette Syn af Amtmand Gedde overleveret til Oberst, Ober-Commandant og Amtmand Bendix v. Hatten¹⁾. Beskrivelsen er dateret Rønne 20 Marts 1683.

II. Anno 1698 den 12te Januarii haver jeg underskrevet tilligemed mine Ober- og Under Officerer efter Velædle og Velbaarne Hr. Bugenhagens²⁾ til mig udgivne gunstige Ordre, som jeg af Dato 10 Januarii sidstafviigte er beordret at besyne og besee Hammershuus, som det nu forefindes. NB. Marginalnote, formodentlig af Urne: Vice Commandant Major Brunov i Command. Bugenhagens Tiid og siden efter Vice Commend. Amtshoff³⁾ have holdet slet Huus med Hammershuus og betient sig af Træværket i Brændsels Trang, og der skal ei være bleven for Alvor talt derpaa.)

Først paa Matlehuus Gaarden⁴⁾ 4 Stolperum yderst, som er reent borte, Bielker og Loft under og oven, nok Stolperum som Lofterne ere nyelig afbrudne, og ingen Dør eller Dørkar befandtes.

leiring. Commandant paa Hammershuus 1660—62, bekjendt for sin slette Behandling af Ulfeld og Eleonora, da de sade fangne der, hvorfor han, efter at være forflyttet som Commandant til Nyborg, snigmyrdedes paa en Reise 1662 i Brygge af Ulfelds Søn Christian.

- ¹⁾ Cancelliraad Chr. Gedde, Amtmand paa Bornholm fra 1678, blev forflyttet 1682 og afløst af Oberst, Commandant og Amtmand B. v. Hatten, g. m. Marie Lillienkjold, † 24 Marts 1685 paa Leensgaard i Østerlars Sogn.
- ²⁾ Andreas v. Bugenhagen g. m. Anna Margrete v. Gutzow, Vicecommandant 1692 til 2 Sept. 1694, Commandant 1694—99; var i Slægt med Reformatoren.
- ³⁾ Efter Thura var Gottf. Ludvig Bruno Vicecommandant 1699—1711 og Joh. Georg Amschoffs 1711—1723. Af den Førstes Functionstid falder altsaa høist ca. 1 Aar sammen med Bugenhagens Commandantskab, og det ovenkjøbet først, efterat det her omhandlede Syn er afholdt. Man seer derfor ikke ret, hvorfor Urne under dette Syn indskyder en Note om en langt senere Ødelæggelse af Slottet.
- ⁴⁾ Mantelgaarden, den inderste Slotsgaard, saaledes benævnt af Manteltaarnet. Mærkeligt iøvrigt at dette Navn bestandig skrives feil, III, 1 Matele Taarn, hvorover Urne etymologiserer uden at kjende det i Traditionen forvanskede oprindelige Navn. IV Mattele Taarn.

Thulle Moders Cammer (Marginalnote s. ovf.: Thule skal have været en gl. Constabel Kone, som havde sine Værelser paa Hammershuus.) Vinduerne og Vindues Karmene ere borte med Dørene tilligemed hvad tilhører, og det Mellem er borte med Loft, toe Kammere borte, hvis Loft og Deeler som for haver været.

Udi det Kammer, som Jfr. Thott var udi. (Marginalnote: Jfr. Thott var som Arrestant hid indsendt, kom siden til Rønne og døde der.)⁴⁾ Der ere borte Vinduerne og Vindues Kar, er ganske ruineret og over Trappen Vinduerne og Vindues Karrene ganske borte.

Over Salen. 2 Spænder borte, derforuden Lægterne borte over 2 Stolperom.

Over Rustkammeret. 2 Luger med Karrene ere ganske borte og udbrodte, den Dør til Salen til Opgangen er ganske borte med Hængsler, Laas og altsammen.

Paa den yderste Sal. Ere Vinduerne med Karrene og Vindueskarmene ret reent borte, og det 4de er Vinduet borte, men Karret er der.

Paa den anden Sal. Er tvende Vindues Kar med Karrene ganske udbrodte og borte; den søndre lille Lade Længde, 5 Stolperom er nyelig afbrudt; een Bielke, et Spænde, 3 Løsholter, 2 Stk. Leyder over et Stolperom og Tagredsel med Lægter og Tømmer ere ganske borte.

Stald Længden. 3 Stolperum over den søndre Side med Tag og Tagredsel er nyelig afbrudt og ruinerte tilligemed den

⁴⁾ Om denne Dame have nærmere Oplysninger ikke været at finde. I Hofmans dsk. Adelsm. v. Sandvig nævnes paa en af de thottske Stamtavler en Sønnedatter af den berømte Tage Thott til Næs, Datter af Anders T. til Sierkjøbing og Elisabeth Rosenkrands, nemlig Margrete Thott, som „skikkede sig ilde.“ Hvad Tiden angaaer, saa døde Margr. Thotts Farbroder Otto T. til Eriksholm 1643, og hendes ældre Broders, Tage T. til Sierkjøbings første Frue Clara Sparre † 1636. Efter Texten, der ellers helt igjennem bruger Præsens, men her „det Kammer, som Jfr. Thott var udi,“ er hun 1698 ikke mere fængslet paa Hammershuus, men det kan ikke være meget længe siden hun sad der, naar Kammeret endnu nævnes efter hende. Det maa da staae hen, om denne Margrete Thott, der synes at have levet i det 17de Aarhundredes første Halvdeel, kan være identisk med den her nævnte Arrestant.

østre Gaul nedbrudt. Alle Spiltove over 5 Stolperum er ganske borte, og alle Plankerne som laae over Stalden, Hækkene paa begge Siider ere borte.

I Brøgerset. 5 Stolperum alle(?) afbrudte, 1 Spænde reent borte og Lægterne paa den østre Ende over 3 Stolperum ere borte. Paa den veste Ende over Kiøkkenet er nyelig nedbrudt een Bielke, een Sparre og Lægterne over 2 Stolperum borte og Kiøkken ganske ruineret.

Nok een liiden Længde, som stod Sønden op til Bryggerset, som var 5 eller 6 Stolperum, som stod der et Par Aar siden, som er ganske borte med Tømer og alt.

Over Porten. Ere Spænderne og Lægterne med Dørrerne og Vindues Karrene tilligemed Lofterne ganske borte; ellers fandtes allevegne ganske brøstfældig og ruineret.

Hammershuus ut supra.

Casper Henrich Westerval. (synes at have været Capitain ved et Militcompagni.) Morten Mogensen m. fl. Undersk.

III. Anno 1756 d. 11 Aug. var jeg (Urne) med Hr. Oberst Lieutn. Carl Ulrich v. Bylov ved den kgl. Liv Guarde til Fods (Marg. Not. Blev siden efter nemlig Ao. 1759 allern. beskikket med Oberst Caracteer som Commandant paa Bornholm¹⁾ paa Hammershuuses Slot, hvis endnu tilbagestaaende Rudera vi toge i Betragtning. Blandt andet erindrer jeg mig efterfølgende:

1. Paa een Muur af et Taarn endnu 20 til 30 Alen høy, efter gamle Folkes Siigende kaldet Matele Taarn, paa den Siide, som vender til den inderste eller Slots Gaarden, liige over for Kirken, læses endnu udhuggen i en graaeagtig Sand-Steen: Anno 1556 S. K., hvilket skal betyde Sveder Ketting, den sidste Lybske Høvedsmand her paa Bornholm²⁾, ligesom og siges at omtalte Taarn skal være opbyggt af de Lybske, medens Landet var dem for-

¹⁾ Søn af Major Fr. v. B. og Anna v. Vestring, g. m. Comtesse Caroline Sophie v. Haxthausen. Var Commandant paa Bornholm 1759—72 og † som Generalmajor 18 Dec. 1773 (?).

²⁾ Sv. Ketting, den fjerde lybske Høvedsmand 1556—73, var ikke den sidste; han efterfulgtes en kort Tid af Cort Hartvig og derefter af Mathæus Tidemand til 1576. Ketting synes at være gaaet frem med stor Voldsomhed og Vilkaarlighed paa Bornholm, blev afskediget og maatte betale Erstatning paa Frederik IIs Forlangende.

pantet; dog efter mit Skiønnende, har troeligere denne Bygning staaet der længere før, men mueligt siden for Brøstfældigheds Skyld bleven ombygget og repareret. Pro Nota. Om mueligt Navnet skal rigtigere Magle Taarn, der betyder saa meget som store Taarn, thi saaledes er denne Benævnelse almindelig i Danmark, e. g. Maglebye, Steenmagle og Steenlille, i Sædland beliggende Landsbyer.

2. Udi den Bygning, som haver været Kirken, paa den nordre Side af den inderste Gaard, og hvis Siide-Muure saavel som Overhvelvingen endnu temmelig heel staaer, (er omtrent 16 til 18 Alen lang, 8te Alen bred og 7 Alen høj, mens ellers ganske øde og alle Ting indvortes betagen) kiendes endnu temmelig vel med Vandfarver malet paa Muren oven over, hvor Alteret har staaet, nogle Vaabener samt Navne af nogle Leensmænd eller Gouverneurer her har været satte over Landet, saasom øverst paa høyre Haand Holger Rosencrantz med hans Vaaben¹⁾, paa høyre Siide nest hos hans første Frues Vaaben, Gyldenstirn²⁾, paa venstre Siide hans anden Frues Vaaben, Krabbe³⁾. Bedre hen Christian Giedde⁴⁾ med hans eget samt tæt derved Fruens, Urne⁵⁾, Vaaben og Aarstall 1678. Neden under i den anden Linnie Falch Gøje⁶⁾ med Vaaben, 3de aflange rundagtige Tingester i Skioldet. Ved Siiden hans Frues, Karen

¹⁾ Til Glimminge og Demstrup, Søn af Axel R. og Mette Grubbe, født 1586, Commandant paa Bornholm 1626—45, død 1647. Det var ham, der formedelst de indfødte Officerers Forræderi maatte overgive Øen og Slottet til den svenske Admiral Wrangel. Om den heraf opstaaede Sag, hvorunder R. dog blev frikjendt, s. dsk. Mag. 5 Bd., N. dsk. Mag. 2 Bd., Additam. in 4to 342, Ny kgl. Sml. in fol. 398, ofl. St.

²⁾ Lene Gyldenstjerne, Datter af Mogens G. og Helvig Ulfeld, død 30 Jan. 1639.

³⁾ Karen Krabbe, Datter af Tyge K. til Jordbjerg, Befalingsmand paa Øvets-kloster, og Sophie Friis. Først g. m. Johan Friis til Ørslevgaard. Død 1662.

⁴⁾ Cancelliraad C. G. til Skivehuus, Søn af den berømte Admiral Ove G. og Dorte Urne, Amtmand paa Bornholm 1678—82.

⁵⁾ Magdalene Sibylle U., † 1724, Datter af Jørgen U. til Alslev og Margrete Marsviin.

⁶⁾ Til Skjersø, Søn af Falk G. og Jde Ustand, Høvedsmand paa Bornholm 1587 til sin Død 1(3) Jan. 1594 paa Leensgaard, hvor Landshøvdingerne undertiden synes at have boet, cfr. S. 327 Note 1 om B. v. Hatten. Gøjernes Vaaben var 3 Conchylier.

Jvers Datter Krabbes¹⁾ Vaaben, en hvid Bielke. Adskillige Bogstaver af alt foreskrevne ere deels borte, deels af grønagtig Fugtighed bleven ulæselige. Viidere hen staaer H. S. og et Vaaben, som holdes af tvende paa Bagbenene opreiste Dyr som halv Løver og halv Griibs-Fugle, oven i Hielmen Hals og Hoved af samme Skikkelse med oplukt Gab og Krone paa Hovedet, inden i Skioldet synes at have nok staaet saadant eet heelt Dyr. Skal nok betyde Hans Schrøder, som siden blev nobiliteret med Tilnavn Løvenhielm²⁾. Ved Siden staaer et Vaaben med et Spænde eller Sparre eller Huus Gaul udi, nemlig hans Frues³⁾, neden under i 3die Linie staaer C5tus Pietate et Justitia. Derunder Johan Didrich v. Wetberg⁴⁾ med Vaaben samt hans fulde Titel. Nest ved hans Frue Zidselle Grubbe med Vaaben. Ved Siden staaer et Vaaben Skildt deelt i tvende Parter, indeholdende de Gøjers og Krabbers⁵⁾ Vaabener. Adskilligt af dette er liigeledes ulæseligt. Prædikestolen siiges at have staaet strax ved venstre Haand eller Sønden Alteret, allernederst i det vestre og nærre Hjørne af Kirken synes at have været een Skorsteen og muelig een Kakkellovn derved til Varme i Kirken. Tæt bag ved Kirken vesten til sees endnu at have været et Kammer, som siiges var til Krudt at forvare.

3. Udi een anden Bygning noget længere sydost derfra kiendes inden udi endnu at have været 2 Etager eller 5 Lofts-Afdeelingen.

4. Adskillige hvelvede Steder sees og, hvor Amtstuen eller i ældre Tider Leensmændene have havt Landets Oppe-

¹⁾ Datter af Jver K. til Krogsholm og Magdalene Banner.

²⁾ En Mechlenborger, der tjente sig op fra Soldat og udmærkede sig i Kjøbenhavns Beleiring, blev Oberst, Commandant paa Bornholm 1662—73, adlet 1669, tjente senere i Norge, eiede Veirup ofl. Gaarde i Fyen. Død 1699.

³⁾ Han var g. m. 1. Beate eller Barbara v. Ahlefeld. 2. Sophie Bjelke, Datter af Norges Kansler Jens B. og Sophie Brokkenhuus. Men det beskrevne Vaaben føres ikke af nogen af disse to Familier, derimod af den bornholmske Adelsslægt Koefoed og maaske andre danske Slægter.

⁴⁾ Commandant og Amtmand 1685—94, da han tog Afsked •formedelst Landets vanskelige Folk. Oberst, † paa sin Gaard Østrup i Fyen 1695. var g. m. Sidsel Grubbe † 1716.

⁵⁾ S. ovf. Note 6 (Side 330) og Note 1.

børseler til Forvaring, men aldeles ingen Bygning af Taarn, Kammere, Kieldere, Hauger eller andet findes meere i heel og holden Stand. Ikke en Gang de sidste omtrænt 20 Aar siden for Vice Commendanten indrettede Værelser¹). Alting bestaaer ikkun af Høye eller smaae Stumper, dog meget tykke Muure, deels af brændte Steene, meget større end nuomstunder brugelige, deels af store Kampestene, deels af den her faldende saa kaldede Liim Steen eller Sorte-blaae Marmor- og Cement Steen, meest i Hjørnerne eller Kanterne af Bygningerne, item udi Gesimserne, og ere fiirekantede tilhugne som andre Quader Steene. (Her følge nogle Betragtninger over den Vanskelighed med Ægt og Arbeide for Landets Indbyggere, som maa have fulgt af Slottets Størrelse og afsiides Beliggenhed.) Rundt omkring haver været een meget dyb Grav eller Dal ganske steil ned saa vidt Land Siden strækker, men norden for gaaer Havet hartad tæt op til, og det med saa stor Dybhed at Orlogs Skiibe skal kunde seile nær uden forbi. Den inderste Plads synes at have været i en Fiirekant med muurede Bygninger omgiven og paa Hiørnet at have staaet et høyt Taarn med Skyde Huller. (Atter følge temmelig vidtløftige Bemærkninger, dennegang om Liimstenens Forekomst paa Bornholm og Benyttelse i Kirker osv. Der bemærkes, at udenfor Slottet »endnu sees Rudera af Ovne, hvori vel baade Kalk saa og Steene ere blevne brændte«, ligeledes at »de fleeste Bønder-Gaarde staaer endnu her i Landsens Jordebog fra Alders Tiid ansatte for hver et Læs Liimsteen som een Landgilde . . . men siden mange Aar ansat til Læs à 10 β .« Endelig beklages, at »udi de nordiske Antikviteter ingen Beskrivelse eller Afridsning findes trykt af Slottet i sin Velmagt, førend det ganske forfaldt og endelig Ao. 174 .²) paa kgl. allern. Befaling blev videre nedbrudt og af dets Muur-Steene iblant andet det her i Rønne anlagte almindelige Vagt og Arrest Huus opbyggt«. »Kal-

¹) Under Commandant West var bl. A. Bartram Vice-Command. til 1737, og efter ham Joh. Cronenberg 1738—1750. Synet er a 1756.

²) Af 28 Dec. 1744 findes et kgl. Rescr. »om Defensionens Forbedring paa Bornhoim . . . og især et Retranchement om Rønne, hvormed 1745 skulde begyndes, . . . hvilket maaskee staaer i Forbindelse med den her omtalte Nedbrydning af Hammershuus. Dog berettes almindelig, at Hovedvagten i Rønne alt opførtes 1743.

ken holder de endnu værende Muur-Levninger saa fast, at man snarere slaaer Steenene i Stykker end faaer dem ordentlig adskilte fra Kalken. Iøvrigt er det heel farligt at gaae iblandt disse Rudera, hvor halve Stumper sidde saa yderlig og rævnede, at man hvert Øyeblik maa befrygte dem nedfalde paa Hovedet.« Urne udtaler videre, at medens Slottet under Artillerikunstens nuværende Fremgang maa ansees ubrugeligt som Fæstning, kunde vel en Vagtpost der indrettes, navnlig i den endnu tilbagestaaende Kirke.)

Een stor flad Steen af Klipper sees paa Slots Pladsen strax indenfor Porten med nogle faae udhugne Bogstaver, hvor Amtmand eller Leensmand Thomas Fink skal have havt den Malheur: da han kom een Gang indridende, sprang hans Hund af Venlighed op paa Hesten, som derved blev bange, stæilede sig og faldt baglænds over, saa Th. Fink deraf fik sin Død.¹⁾ Nok et andet Stæd i een Klippe paa Slots Gaarden er af Naturen et trekantet Hull, saa stort at derudi samles saameget Vand som et (!) Spand fuld, og naar det udøses, skal igien ligesom een Kilde tilflyde, men efter mit Tykke er det kun een Samling af Regn Vand, thi ellers flød det vel idelig over. Vel er der ellers een Dam paa een anden Slots Gaard, men skal om Sommeren gemeenlig udtørres. Brønden der tæt ved skal vel i tørre Somre synke meget, men dog ikke aldeeles miste Vandet. Sønden for Slottet i een Dal kaldes Mølleviigen, hvor fordem har staaet een Vand Mølle, er et meget godt Kilde Spring af Brinken.

Oppe ved Kirken skal have staaet en Hæste Mølle saa og en Smedie, der ovenover skal Printzenskiolds²⁾ og vel ogsaa

¹⁾ Thomas Finke, Søn af Prof. Jacob F., Ungdomsven af Griffenfeld, adlet 1674, siden en af Griffenfelds Dommere. Svigersøn af den bekjendte rige Rentemester Henrik Müller, med hvis Datter Drude Müller han fik Leiregaard. Cancelliraad og Amtmand paa Bornholm 1676 til Novbr. 1677, da han døde paa ovenbeskrevne Maade. (Efter Thurah Amtmand til 1678.)

²⁾ Joh. Prindsensskjold, svensk Oberst og Landshøvding paa Bornholm efter Roskildefreden, 29 April til 8 Decbr. 1658, da han af de ved det svenske Regiments Haardhed opbragte Indbyggere blev dræbt i Rønne, hvorpaa fulgte de Svenskes Drab om Natten hele Landet over, Slottets Indtagelse og Øens Overgivelse til Frederik III

de andre Leensmænd have havt deres Værelser, over Kirken haver været een meget stor og kiøn Sal med Gips Arbeide og Gulvet med Fliser belagt, hvor saavel Corfitz Ulfeldt¹⁾ som og tilsidst Dippel²⁾ skal have havt deres Arrest. Paa den nørre Side af Kirken i den anden Gaard skal Stalden have staaet. Ganske under ved Foden af Bierget paa den nordvestre Side gaaer en stor breed Kløft fra Havet af ind i Klippen og høyt op, som kaldes Koe Kløven, saa det er ganske brat ovenfra og meget farlig at gaae der forbie paa Bakken, paa høyre Haand tæt derved imod Havet viises Stædet, hvor een muret Galge haver staaet til Justitien for Guarnisonen. Paa venstre Haand af Kløven henved forbemeldte Mølle-Viig neden for Havet gaaer en mørk Indgang i Klippen, hvor man med een Baad skal kunne roe noget ind, siden er det for lavt Grund og Ingen skal endnu have vovet sig der længst ind. Undertiiiden ved forefaldende lave Vande kan man gaae derind. Oven over er Klippen som en Hvelving eller Ovn, dog ujævn somme Stæder, vel 4 til 5 Alen høy og lige breed, men bliver alt smalere længere ind; neden under er Klippen ligeledes meget ujævn, ligesom med opstaaende Stumper, midt ude gaaer som en Rende

¹⁾ Corfits og Eleonora Chr. Ulfelds Fængsling paa Hammershuus fra Juli 1660 til Decbr. 1661 er alt forhen berørt i Anledning af Commandant Fuchs. Efter deres Undvigelsesforsøg i Marts eller April 1661 bleve de iøvrigt flyttede til et strængere Fængsel, maaskee i det sydøstlige Hjørnetaarn, som Traditionen giver Navn af Ulfeldstaarnet.

²⁾ Joh. Conrad Dippel, f. 1673 ved Darmstadt, bekjendt for sin Lærdom og sit eventyrlige Liv, Theolog, Læge, Chemiker og Guldmager, var paa Grund af sine fritænkenske Skrifter og sin Gjæld bestandig paa Flugt omkring i Tydskland og Holland. Kom 1714 til Altona, blev uenig med Øvrigheden og indgav en Klage over den, som han ikke kunde forsvare. 1719 mistede han derfor sin danske Cancelliraadstitel, hans Klageskrift brændtes af Bødlen og han blev dømt til evigt Fængsel paa Hammershuus, hvor han dog blev mildt behandlet, praktiserede som Læge og fik en prægtig Sal udenfor sit Kammer, i hvilken Ulfeld havde siddet, overladt til chemiske Forsøg. Juni 1725 løslodes han paa Dronning Anna Sophies Forbøn, opholdt sig i Sverrig, hvorfra Geistligheden fik ham fordreven, derpaa i Kjøbenhavn, fortsatte i Tydskland sit forrige omflakkende Liv og sine Angreb paa Geistligheden, kom 1729 til Hoffet i Berleburg, det almindelige Tilflugtssted for alle Sværmere, hvor han døde 1734. Skrev under Navnet Christianus Democritus, opfandt Berlinerblaad og oleum Dippelii. (Wolffs Journal, Jan. 1804.)

dybt ned i Havet. Naar Nogen udi denne Hule taler sammen, eller det ringeste Vand dryber ned af Klippen eller noget andet rører sig, giver det strax en stor Skrald og Echo, saa man snart skal kunde blive fortumlet i Hovedet og forskrækket. Tæt derved op ad Bakken til Slottet viises et Stød, hvor efter Folkets Fortælling i gammel Tid en fiendtlig Landgang skal være skeed af de Lybske og de forsøgte at ville underminere Slottet, men bleve drevne tilbage igjen.¹⁾ Nogle foregive og formene denne Lønngang skal strække sig langs under Landet hen ud igiennem paa hin Side i Røe Sogn, hvor ligeledes er een dyb Indgang fra Havet under en Klippe og kaldes Sort Une, skal nok være een sort Ovn, fordi der er saa mørkt at see ind som i en Ovn; thi Ovn udtales paa Bornholmske Uun.

IV. Mandagen den 4de Julii 1757 have vi underskrevne 2de Sandemænd og vi 8 Syn- og Grandsknings Mænd, alle efter Høyædle og velb. Hr. Etatz Raad og Amtmand Urnes²⁾ Ordres af 22 og 27de Juni sidstleden, mødt paa Hammerhuus Slot og nøye til først efterseet Slottets Muure. Da Muuren der paa den nordre Siide fra Porten til vestre Hjørne findes den meste Deel af store Kampe-Steene og graae Kalk og lidet Mur-Steen udvendig, men besværlig at brække løse. Den vestre Slots-Muur meget høy og indvendig med store Kampe-Steene og udvendig med Mur-Steen og meget steilt og besværligt at arbeide løs og nedbryde. Den søndre Slots-Muur, den største Deel nedfalden deraf og med store Kampe-Steene bygget, uden for Stæden med Muur-Steen beblandet. I den østre Ende paa denne Muur er bygget et Taarn, Blomme-Taarn

¹⁾ Uvist hvilken Landgang af de Lybske her tilsigtes. Septbr. eller Octbr. 1509, 11 Juni 1510 og 16 Aug. 1522 hærjede Lybekkerne Landet, sidstegang indtog de Slottet, nedhuggede Besætningen og befriede den fangne Biskob Jens Andersen Beldenak, men ingen af Gangene sees de at være blevne slaæde tilbage.

²⁾ Hofjunker, siden Etatsraad Joh. Chr. Urne, Amtmand paa Bornholm 3 Mai 1740—1778, g. m. Anne Sophie Krabbe, var en Søn af Sivard U. og Elisabeth Sophie Trolle. Blev ved sin Afgang Conferensraad og var til 1779 Medlem af den bestandige Regjeringscommission paa Bornholm.

kaldet¹⁾), udvendig sønden til Mur-Steen, 10 Alen i Længde og 80 Steene i Høyde, det øvrige af Kampesteen. Paa den østre Siide er af Mur-Steen 44 Alen i Længde og 36 Steen i Høyde, paa samme Siide i Nord ad findes Mur Steen henved 30 Alen i Længden og 80 Steene i Høyden. Muren indvendig meget tyk af Kampe-Steen og graae Kalk og der udvendig i Muren sidder 18 smaae Jern-Kroge, den Mur er omtrent 5 à 6 Loft høy; norden til bedre findes 21 Alen brændte Muur Steene udvendig og 40 Steene i Høyden. Det øvrige er af Kamp-Steen og graae Kalk, og ved nordre Hiørne er 18 Alen i Længden af Mur Steen og 50 Steene i Høyden, ved Slots Porten 11 Alen Mur-Steen i Længden og 40 Steene i Høyden. Denne forbemelte Mur-Steen skulde blive heel besværlig at brække løs formedelst Murens Høyde og Dybhed, paa sine Steder vel 30 Alen til Grunden.

Paa Slottet indvendig staaer et Taarn, Mattele Taarnet kaldet, som omtrent er 5 Loft i Høyden endnu bestaaende, af Kampe-Steene og Mur-Steene bygget, og paa Hiørnerne af Cement Steen. Indvendig findes mange Afdelinger af Mur-Steen og graae Kalk, derudi ligger 3de store Bielker endnu. Neden under dette Taarn er 3de Hvelvinger, en 17 Alen lang, 5 i Bredden og 5 i Høyden med brændte Steene. De 2de andre Hvelvinger der sønden op til lidet mindre og af Muur Steen. Væsten op til bemeldte Taarn findes den store Hvelving, Slots-Kirken kaldet, 20 Al. lang, 11 Al. bred og 7 Al. høy, Alt af Muur Steen og nogle faae Jern Hager udi Muren. Næst op til er en Hvelving 11 Al. lang, 4re Al. breed og 7 høy, som kaldes Krud-Taarnet, atter væster bædre er endeel Mure af brændte Steene og ved det gamle Bryggers og der Hæste-Møllen var bestaaende. Synden for Mattele Gaarden staaer en stor Deel Muure, hvorudi er en Deel brændte Steen. Ved Slots Porten er en Hvelving 12 Al. lang, 8te i Bredden og 5 i Høyden og een derhos mindre, Alt af Mur-Steen; udi Midten paa denne Slots Plads er Grunden af flade Klipper, men ved nordre, vestre og søndre Siide langs Murene findes indgårdede Hauger,

¹⁾ Det nu saakaldte Ulfeldtstaarn, I Acterne ang. Bornholms Overgivelse 1645, N. dsk. Mag. 2 Bind nævnes Blommetaarnet blandt flere andre Taarne paa Slottet, (=Hunde- og Refluetaarnet.)

som efter vores Skønsomhed kan sættes for en Tønde Land Sæds Jord, derhos ligger en Dam og en Brønd, der findes og endnu 12 à 16 unge Træer staaende; udenfor den inderste Port ligger en Dam og ved den yderste Port er og en Hvelving af Mur Steene og derhos ligger en liden Frugt-Hauge. Dette er den Forklaring, vi om disse Slots Mure kan give, da de ere baade store og kostbare, men vilde koste en Hob Penge at faae nedbrudte, dog til Landets Nytte som Vagt-Huuse og Krud-Taarne kunde være brugelige med mindre Bekostning end som faae dem udenlands fra og ikke af saa god Materie. Dernæst have vi 10 Mænd efterseet de om Slottet indgierdede Lykker og Kløvgang, til først sønden til Mølle Viigen kaldet, deri ligger een Fiske Dam, af Arilds Tiid har været, deromkring staaer een Deel Torn og Ælle Krat (osv., opregnes undt om Slottet c. 15 Td. Land Løkker og Enge, som tildeels ere udleiede af Vicecommandanten mod en aarlig Afgift og mere og mere indgjærdes, efter tidligere for 47 Aar siden at have tjent til Fællede for Allinge og Sandvig og nærmeste Sogne. Disse have endnu Fælledsgræsning og Tørveskjær paa Slotslyngen, som Synsmændene ligeledes have opmaalt og beskrevet som Slottets Tilliggende. Dette vurderes i det Hele til over 100 Rd. »om det imod Formodning skulde sælges.«) At dette foranmeldte saaledes bestaaer i Sandhed, som forskrevet staaer, stadfæste vi med vore Hænders Underskrift.

(Underskrifterne, 10 Mænd af Olsker og Ruthsker Sogne, Allinge og Sandvig.)

Senere er der neppe optaget noget Syn over Slottet, idet det fra denne Tid blev betragtet som et stort Steenbrud, hvor det Offentlige og Privatmænd uden Plan eller Opsigt nedbrøde og bortførte hvad de havde Brug for til deres Byggeforetager. Først efter at denne Vandalisme uforstyrret var fortsat i ca. 80 Aar, fredlystes Ruinerne ved et Rescript af 21 April 1822, og det bedste Beviis paa, hvor storartet et Bygningsværk Slottet har været, ere de imponerende Levninger, som trods alt dette endnu staae tilbage.